

si etkili olmuştur. Bazı fakihlerden muhtelislin elinin kesileceğine dair görüşler rivayet edilmekteyse de (İbn Hazm, XIII, 345; İbn Kudâme, IX, 104-105) bu genel kabulün dışında bir tercih olmaksızın çok muhtelis kelimesine farklı anlamlar yüklenmesiyle alâkalı görünmektedir. Nitekim bu gruptaki fakihlerin, gizlice veya koruma altındaki malı çalan ya da âriyet aldığı malı inkâr ederek kendisine gösterilen güveni kötüye kullanan kimseler hakkında böyle bir ceza önerdikleri görülmür. Fakihlerin çoğunluğunun, ihtilâsla yakın bir anlam içerdiği halde yankesicilik konusunda farklı düşünüp yankesicinin elinin kesilmesi gerektiğinden söz etmesi de bu suçun gizlice ve koruma altındaki bir mala karşı işlenmekte olmasından kaynaklanır.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Ezân", 93; İbn Mâce, "Hudûd", 26; Ebû Dâvûd, "Şalât", 161, "Hudûd", 14, 15; Tirmizî, "Kaṭ'u's-sârik", 5, "İlim", 5, "Hudûd", 18; Nesâî, "Kaṭ'u's-sârik", 13; Şâfiî, *el-Üm*, VI, 151; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, Kahire 1392/1972, XIII, 343-353; Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 160-161; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 375; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye*, II, 61; V, 132; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, Kahire 1389/1969, IX, 104-105, 118; Nevevî, *Ravzatü'l-ṭâlibîn* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvaz), Beyrut 1412/1992, VII, 346; Osman b. Ali ez-Zeylâi, *Tebṭinü'l-ḥakâik*, Bulak 1313, III, 217; İbnü'l-Murtazâ, *el-Bahrü'z-zehhâr*, San'a 1366/1947, V, 172; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), IV, 138-139; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* (Kahire), V, 136-137; Şevkânî, *Neylû'l-euṭâr*, VII, 147-148; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muḥtâr*, IV, 94; Azîmâbâdî, *Avnû'l-ma'bûd*, XII, 58-61; Mübârekfûrî, *Tuḥfetü'l-ahvezi* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1384/1964, V, 8-9; Abdülazîz Âmir, *et-Taṣîr fi's-şer'atü'l-İslâmiyye*, Kahire 1369/1969, s. 214-215; Bilmen, *Kamus*², III, 250; Yûsuf Halîf, *eş-Şu'arâ'ü's-Şa'âlik fi'l-'aşri'l-Câhili*, Kahire 1986, s. 21-34; Ayhan Önder, *Türk Ceza Hukuku: Özel Hükümler*, İstanbul 1987, s. 117-124; Ahmed Fethî Behnesî, *el-Mevsû'atü'l-cinâ'iyye fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Beyrut 1412/1991, II, 76-80; "İhtilâs", *Mu.Fî*, IV, 88-89; "İhtilâs", *Mu.F*, II, 288-289; "İntihâb", a.e., VI, 317-319; "Tarrâr", a.e., XXVIII, 338-340.

ALİ KAYA

İHTİLÂT (الإختلاط)

Râvinin hadis rivayetine ehliyetini yok eden akıl eksikliği ve zayıflığı hali.

Sözlükte "karışmak, kişinin şuuru bozulmak" anlamına gelen ihtilât hadis terimi olarak yaşlılık, bunama, aşırı üzüntü gibi sebeplerle râvinin aklının zayıflaması ve rivayet ehliyetini kaybetmesidir. İbnü's-Salâh eş-Şehrezûrî ve İbn Hacer el-

Askalânî gibi âlimler, rivayetleri ezberinde bulunmayan râvinin yazılı metinlerini kaybetmesi veya âmâ olması yüzünden hatalı rivayette bulunmasını da ihtilât olarak kabul etmişlerdir. İhtilât güvenilir râviler için söz konusu olup ihtilâta uğrayan râvinin (muhtelit) rivayetinin değeri hususunda farklı görüşler ileri sürülmüş, bunların ihtilât öncesi rivayetlerinin kabul edileceğinde görüş birliği bulunmakla birlikte ihtilâtтан sonraki rivayetleri genellikle kabul sayılmamıştır. İhtilâta uğrayan râvinin bu halden önce mi sonra mı naklettiği bilinmeyen rivayetleri ise genellikle reddedilmiştir. İbn Hacer'e göre bu tür rivayetler hakkında kesin hüküm vermek doğru olmaz. Ancak ihtilât döneminin kısa ve hataların az olması veya bu dönemde rivayette bulunmaması durumunda râvinin güvenilirliği ve rivayeti için bir olumsuzluk söz konusu değildir. İbn Hibbân, ihtilâta mâruz kalan sika râvinin güvenilir râvilerin rivayetine aykırı olmayan nakillerini kabul etmiştir.

Hâzîmî'nin günümüze ulaşmış ulaşmadığı bilinmeyen *Tuḥfetü'l-müstefid*, Alâî'nin *Kitâbü'l-Muḥteliṭîn* (nşr. Rif'at Fevzî Abdülmuttalib - Ali Abdülbâsî Mezîd, Kahire 1417/1996), Sibt İbnü'l-Acemî'nin *el-İṭtibât bimen rumiye bi'l-ihtilât* (nşr. Alâeddin Ali Rızâ, Beyrut 1408/1988; nşr. Fevâz Ahmed ez-Zemerlî, Beyrut 1408/1988; nşr. Ali Hasan Ali Abdülhamîd, Zerkâ, ts. [el-Vekâletü'l-Arabiyye]) ve İbnü'l-Keyyâl'in *el-Kevâkibü'n-neyyirât fi ma'rifeti men ihteleṭa mine'r-ruvâtî's-sikât* (nşr. Abdülkayyûm Abdürabbînnebî, Dimaşk 1401/1981; nşr. Hamdî Abdülmeccid es-Silefî, Kahire 1401; nşr. Ömer b. Garâme el-Ömerî, Beyrut 1415; nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût, Beyrut 1987) adlı çalışmaları ihtilât konusunda kaleme alınmış eserler olup Mehmet Fatih Kaya da *Hadis Usulünde İhtilât* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1998, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Ahmed Ömer Hâşim), Beyrut 1406/1986, s. 165-168; İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-ḥadîs*, s. 391-398; İbn Balabân, *el-İhsân bi-takrîbi Şahihi İbn Hibbân* (nşr. Şuayb el-Arnaût - Hüseyin Esed), Beyrut 1404/1984, I, 150; İbn Receb, *Şerhu 'İleli't-Tirmizî* (nşr. Nureddin İtr), [baskı yeri yok] 1398/1978 (Dârü'l-mellâh), II, 552-601; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar*, Kahire 1352/1934, s. 25-26; Şemseddin es-Sehâvî, *Fethu'l-mugîs* (nşr. Ali Hüseyin Ali), Beyrut 1412/1992, IV, 370-393; İbnü'l-Keyyâl, *el-Kevâkibü'n-neyyirât fi ma'rifeti men ihteleṭa mine'r-ruvâtî's-sikât* (nşr. Abdülkayyûm Abdürabbînnebî), Dimaşk 1401/1981, neşredevin girişi, s. 8-22.

MÜCTEBA UĞUR

İHTİMAN

Bulgaristan'ın orta kesiminde Osmanlılar tarafından kurulmuş küçük bir kasaba.

Denizden 640 m. yükseklikte, etrafı ormanlık dağlarla çevrili 20 km. uzunluğunda, 7 km. genişliğinde bir ovanın ortasında, Motivir ırmağının kenarında yer alır. Sofya, Tatarpazarı, Filibe ve Samakov'a uzanan üç önemli yol üzerinde bulunur. Osmanlı devrinde (1371-1878), bölgenin zaptından kısa bir süre sonra kurulmuş olup buranın çekirdeğini bütün Balkanlar'ın en eski Osmanlı eserlerinden olan ve yıkıntıları bugüne ulaşan bir zâviye-imaret teşkil eder. Bu dönemde Belgrad'a uzanan büyük yolun üzerinde bir menzil noktası olan kasaba Mihaloğulları ailesinin bir kolunun oturduğu, Paşalivâsı'na bağlı bir nahiye, daha sonra da kaza merkezi durumunda bulunmaktaydı.

İhtiman adı, bu bölgenin Osmanlılar'ca ne şekilde alındığının bir işareti olan "ahd ü emân" terkinin Türkçe'deki söylenişine dayanır. İhtiman'ın bulunduğu yerin yakınında, Bizans hâkimiyeti döneminde ortaya çıkan Stiponion adlı küçük bir kale-şehir vardı. Slavlar'ca Stiponje denilen bu şehri Arap coğrafyacılarından İdrîsî Stobuni adıyla anar. Uzun süre önce terk edilmiş olan Stiponje, bugünkü kasabanın 3 km. kadar kuzeydoğusunda ovayı çeviren dağların eteklerinde yer almaktaydı. Burası, hemen yakınındaki Samokov ile birlikte 772'de (1370-71) Lala Şâhin idaresindeki Osmanlı kuvvetlerince zapt edilmişti. Osmanlı kaynaklarına göre bölge halkı barış yoluyla yeni idarecilere boyun eğmiş ve zimmîliği kabul etmişti. Eski Stiponje ise İhtiman nahiyesinin büyük hristiyan yerleşmelerinden biri olarak (1570'te 148 hâne nüfusa sahipti) Osmanlı dönemi boyunca varlığını sürdürdü; 1800 yılı civarındaki büyük karışıklıklar sırasında ortadan kalktı. Resmî Osmanlı belgeleri ve defterlerinden haberdar olmayan bir kısım Bulgar tarihçileri, buranın 1371'deki fetih sırasında tahrip edilip ortadan kaldırıldığını yazar.

Yeni bir Osmanlı kasabası olarak İhtiman ovada, 1402'de Ankara Savaşı'nda hayatını kaybeden Mihaloğlu Mahmud Bey tarafından XIV. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilen zâviye-imaret, han, hamam gibi binaların etrafında kurulup gelişmiştir. Binaların mimari vasfılarından hareketle, bunların 782-797 (1380-1395) yılları arasında yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Tahrir kayıtlarında zâviye ola-

İHTİMAN

rak geçen bu binalara ait vakıflar da vardı. Bu vakıf kayıtlarına göre burada idareciler, aşçılar ve ekmekçilerden oluşan on yedi görevli hizmet yapıyordu. 932'de (1526) bir kasaba ve on yedi köyden oluşan İhtiman nahiyesi vakfın bir parçasıydı. 951 (1544), 977 (1570) ve 1004 (1596) tarihli tahrir defterlerindeki kayıtlara göre vakfa II. Mehmed devri sonlarına doğru el konulmuş, II. Bayezid burayı yeniden vakıf haline getirip eski statüyü tesis etmiş, bu durum daha sonraki padişahlar tarafından da kabul görmüştü.

932 (1526) tahriri, İhtiman ve bölgesinin bugüne ulaşan en eski kaynağı durumundadır. Bu defterden öğrenildiğine göre bölge, Osmanlılar'ın eline geçtiğinde nüfus bakımından oldukça seyrek bir yerleşim alanıydı. Burada Slavca ad taşıyan yalnızca üç köy bulunmaktaydı (Fafona, Stipon, Vražene). Ayrıca on dokuz hanelik bir hristiyan topluluğu da elli üç hânedan müteşekkil müslüman nüfus ile beraber İhtiman'da yaşamaktaydı. Bunun dışında bölgede Türkçe adlar taşıyan on beş küçük Türk köyü vardı. Bunların sakinlerinin önemli bir bölümünü, Mihaloğlu beyleri idaresinde akıncı olarak hizmet eden ve muhtemelen XIV. yüzyıl sonlarından beri İhtiman ovasında yerleşmiş olan Yörükler oluşturmuyordu. 1544'te Slavca adlar taşıyan iki hristiyan köyü daha kuruldu (Belitsa ve Çariçino). Müslümanlar nahiyenin toplam nüfusunun üçte ikisini oluşturmaktaydı.

XVI ve XVII. yüzyıllarda İhtiman küçük bir kasaba olarak kalmışsa da gelip geçen yolcuların misafir edildiği ve doyurulduğu önemli bir zâviye-imareti sebebiyle bütün seyyahlarca takdirle zikredilen bir yer olma özelliğini sürdürdü. Seyyahların bu kayıtları, H. Hynkora tarafından toplanmış olup eserde 1061'de (1651) kasabayı gören Evliya Çelebi'nin ayrıntılı tasvirleri de yer almıştır. Buna göre yörük beyi burada oturmakta ve 300 yörük ile sefere gitmekteydi. Evliya Çelebi'ye göre camileri, iki tekkesi, bir hamamı, 100 kadar dükkânı, üç hanı, çeşmeleriyle güzel bir kasaba olan İhtiman'da 600 ev vardı. Ancak bu sonuncu rakam hayli yüksektir. Nitekim 1596 tahririnde burada sadece 100 kadar ev tesbit edilmişti ve bunların üçte birini hristiyanlar teşkil ediyordu.

1792-1804 yıllarında "Dağlı isyanları" (kârdžalı) denilen karışıklıklar devresinde İhtiman kazası büyüksıkıntılarla karşı karşıya geldi. Özellikle askerlikten çıkarılmış eşkıya grupları müslüman ve hristiyanların köylerini tahrip edip yağmaladı-

lar. Baş İsalu, Baraklar, Kılıçlar, Kocılar, Saraçlar ve Otaşlı köyleri Stiponje, Çariçino ve Vražene adlı hristiyan köyleri gibi ortadan kalktı. Yerleri ve yurtları tahrip edilen halk etrafı surlarla çevrili olan İhtiman'a kaçtı. Kalabalık Stiponje hristiyanları da kasabaya gelip zamanla burada hâkim unsur haline geldiler. Bu durum, 1825'te inşa edilen yeni ve büyük bir kilisenin varlığından da anlaşılmaktadır. Aynı zamanda kasabanın ve kazanın hristiyan nüfusunda giderek müslümanlara nisbetle hızlı bir artış oldu; hristiyan aile hâne birimi büyüdü. 1845 Osmanlı nüfus defterine göre Karalar adlı Türk köyünde bir hânedede ortalama 3,94 kişi varken Belitsa adlı hristiyan köyünde bu rakam 6,92 idi. 1873'te *Tuna Vilâyeti Salnâme-si*'ne göre toplam nüfusun sadece % 27'si müslüman unsurdan oluşuyordu. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında kasaba ve köylerin müslüman nüfusunun tamamı iç bölgelere çekildi. Onların yerlerine Bulgar nüfusu yerleşti. Bulgar sayımlarına göre 1887'de burada sadece otuz beş hâne, 1900'de on dört hâne, 1926'da dört hâne Türk nüfusu kalmıştı. Bu yıllar zarfında Osmanlı binalarının önemli bir kısmı ortadan kalktı. Sadece Gazi Mihaloğlu Mahmud Bey Zâviyesi ve Hamamı ayakta kaldı. 1980'lerde hamam iyi bir şekilde restore edilerek bir şark kahvehanesi haline getirildi. Zâviye ise harap bir durumdaydı (bk. GAZİ MİHALOĞLU MAHMUD BEY CAMİİ). 1980'lerde İhtiman'ın nüfusu 12.265 kadardı.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 130 (1525-1526 tarihli), s. 600-606; nr. 236 (1544 tarihli), s. 607-624; nr. 492 (1570 tarihli), s. 724-739; TK, TD, nr. 61 (1596 tarihli), vr. 356^b-363^b; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, III, 390; C. Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel*, Prag 1877, s. 91-92; J. N. Šišmanov, "Stari Putovanija Prez Balgarija v posoka na Rimski Pât", *Sbornik za Narodni Umudvorenija*, Sofia 1891, IV, 366; H. Wilhelmy, *Hochbulgarien*, Kiel 1935, s. 128-130, 168-169, 203-204; Ž. Čankov, *Geografski Rečnik na Balgarija*, Sofia 1939, s. 170; H. J. Kissling, *Beiträge zur Kenntniss Thrakiens im 17. Jahrhundert*, Wiesbaden 1956, s. 35-36; M. Kovačeva, *Ihtiman, Istoričeski Očerk*, Sofia 1967; H. Hynkova, *Europäische Reiseberichte aus dem 15. und 16. Jahrhundert als Quelle für die historische Geographie Bulgariens*, Sofia 1973; K. Miyatev, "Prilozi kām srednovekovnata arheologija na Balgarski zemi, III. Starini v Ihtiman i Novi Han Sofijsko", *Godišnik na Narodnija Arheologičeski Muzej Sofia*, III, Sofia 1921, s. 242-285; Semavi Eyice, "Sofya Yakınında İhtiman'da Gazi Mihaloğlu Mehmed Bey İmareti-Camii", *KAM*, IV/2 (1975), s. 49-61; *Entsiklopedija Balgarija*, Sofia 1982, III, 233-235.

MACHIEL KIEL

İHTİRÂ'

(الإختراع)

Örneği bulunmayan

bir nesneyi yaratmak anlamına gelen, ayrıca Tanrı'nın varlığını kanıtlamak için geliştirilen delillerden birinin adı olan kelâm terimi
(bk. İSBÂT-ı VÂCİB; YARATMA).

İHTİRAS

(bk. HIRS).

İHTİRÂS

(الإحتراس)

Yanlış anlaşılma ihtimali bulunan ifadenin ardından sakınca kaydı getirmek suretiyle yapılan ve tekmil de denen itnâb türü
(bk. ITNÂB).

İHTİSAB

(bk. HİSBE).

İHTİSAR

(bk. MUHTASAR).

İHTİSAR

(الإختصار)

Bir hadisi

kısaltmak anlamında terim.

Sözlükte "kısaltma, sadeleştirme, basitleştirme, gereksiz ayrıntılardan arındırma" gibi anlamlara gelen ihtisâr, terim olarak "bir hadisi ihtiva ettiği mânaları daha az kelimelerle ifade edecek şekilde kısaltmak, özetlemek" demektir. "Hadisin gerekli görülen bir bölümünün rivayet edilmesi demek olan iktisâr da bu kelime ile ifade edilmektedir.

Hadislerin mânen rivayet edilmesini de ifade eden ihtisarin câiz olup olmadığı konusunda üç görüş ortaya konulmuştur. 1. Hiçbir sınırlamaya gerek olmaksızın ihtisar yapmak câizdir. Mücâhid b. Cebr, Yahyâ b. Ma'in ve Müslim b. Haccâc'ın benimsediği bu görüşe göre ihtisar yaparken mânanın bozulmaması esastır. 2. Hadisin bir kısmını hazfederken bazan yanlış anlamalara yol açacak şekilde mâna bo-